

RECENZJE

PAWEŁ SOKOŁOWSKI*

Strzyżewice, Polska

ORCID ID: 0000-0002-8723-9959

Forum Pedagogiczne

11 (2021) 1

Wpłynęło: 2.02.2021

Zatwierdzono do druku: 28.04.2021

DOI: 10.21697/fp.2021.1.23

Wychowanie i edukacja w kulturach, religiach i światopoglądach (2020).
E. Sakowicz (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała
Stefana Wyszyńskiego, ss. 277.

Aż do czasów nowożytnych w wychowanie człowieka i jego edukację włączano religię. Z kolei w czasach współczesnych na coraz szerszą skalę propaguje się wychowanie oraz edukację bez religii. Co stoi za tym postulowanym i, niestety, realizowanym rozdziałem? I czy rozdział ten jest w pełni uzasadniony? Inaczej mówiąc, czy wpływ religii na wychowanie oraz edukację jest tylko i wyłącznie negatywny? Czy z tego powodu religię należy odseparować od wpływu na wychowanie i edukację człowieka?

Wydaje się, że odpowiedzi na te pytania próbuje poszukiwać Eugeniusz Sakowicz, teolog, religioznawca, leksykograf, członek Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk, pod którego redakcją ukazała się książka pt.: *Wychowanie i edukacja w kulturach, religiach i światopoglądach*. E. Sakowicz zaprosił do tych poszukiwań dość liczne grono autorów, reprezentujących różne dziedziny wiedzy: religioznawstwo, teologię, pedagogię, historię, filozofię, a nawet cyganologię.

Na recenzowaną książkę składają się: spis treści, *Wstęp* (s. 7–11), a także 16 artykułów, pogrupowanych w następujących częściach: część I: *Wielkie religie świata*, część II: *Kultury etniczne*, część III: *Ruchy ideowe oraz pogranicza systemów*, część IV: *Pedagogia przekazu ludowego*.

Eugeniusz Sakowicz we *Wstępie* do recenzowanej książki wskazał na „sytuację różnorodności kulturowej i religijnej oraz wielość światopoglądów w jednej przestrzeni społecznej” (s. 7). Wydaje się, że ta perspektywa – oprócz postawionych na początku tej recenzji pytań – stanowi najbardziej znaczące uzasadnienie dla podjęcia kwestii „wychowania i edukacji w kulturach, religiach i światopoglądach”. W każdej z tych rzeczywistości obecna jest bowiem funkcja edukacyjno-wychowawcza. Interesujące jest, że prof. Sakowicz – odróżniając kulturę, religię i światopogląd – akcent położył zwłaszcza na religię, w której wychowanie dokonuje się poprzez jej „elementy «składowe»” (s. 8), czyli doktrynę, kult, moralność, organizację.

Część I recenzowanej publikacji otwiera artykuł pt.: *Wychowanie w hinduizmie* (s. 15–38). Autor tego tekstu, ks. Leonard Fic, wskazał w nim na podstawę wychowania w hinduizmie, a także przedstawił zarys edukacji w starożytnych Indiach.

---

* Paweł Sokołowski, Zespół Szkół Techniki Rolniczej im. Wincentego Witosa w Piotrowicach Piotrowice 183, 23-107 Strzyżewice; e-mail: zstr.piotrow@powiat.lublin.pl.

Uwypuklił też wychowanie do życia w hinduskiej rodzinie. Ten fragment może okazać się szczególnie interesujący dla dzisiejszego czytelnika – m.in. ze względu na omówienie stosunku do dzieci we współczesnym hinduizmie, a także poruszenie kwestii dyskryminacji płciowej, od jakiej nie są wolne dzisiejsze Indie. Całość tekstu zamyka omówienie kierunków edukacji oraz dokonanych w tym zakresie reform.

Kolejny artykuł, zamieszczony w tej części książki, nosi tytuł: *Wychowanie w buddyzmie – pedagogika racjonalnego współczucia* (s. 39–51). Jego autorem także jest ks. Leonard Fic. Autor tekstu wskazał najpierw na obowiązki dzieci i rodziców, jakie wypływają z zasad buddyzmu. Nawiasem mówiąc, koresponduje to z edukacyjno-wychowawczą funkcją religii, podkreśloną we *Wstępie*. Następnie ukazana została wychowawcza funkcja prawa *karmana* („prawa przyczyny i skutku”), a następnie nauka krytycznego myślenia, szczerości i racjonalnego współczucia. W tej partii rozważań interesująco i nieco zaskakująco opisana została relacja rodzic–dziecko, która „ma wyglądać jak związek dwu wzajemnie pouczających się mistrzów” (s. 47).

Przedmiot dalszych badań tej części książki określa Eugeniusz Sakowicz w tekście pt. *Wychowanie młodego pokolenia w religii biblijnego Izraela* (s. 53–74). Artykuł daje odpowiedź na pytania: jak przebiegała edukacja w judaizmie?, co stanowiło przedmiot nauczania?, kto był odpowiedzialny za edukację?, gdzie się ona odbywała? W tej partii analiz warto zwrócić uwagę na nieco dziś zapomniane wychowanie rodzinne oraz na konieczność słuchania, traktowaną jako droga wychowania, a przede wszystkim na zaakcentowany przez autora tekstu przykład życia.

Eugeniusz Sakowicz jest także autorem następnego artykułu: *Edukacja w islamie – retrospekcja* (s. 75–86). Mowa jest w nim o edukacji w islamie w czasach średniowiecza. Choć tekst traktuje o odległych czasach, warto wskazać, iż zmianie nie uległo następujące stwierdzenie: „Lekceważenie autorytetów nauczycieli jest ostatecznie lekceważeniem samego Boga” (s. 75).

Tę część omawianej książki zamyka artykuł Aliny Rynio pt. *Wychowanie integralne jako „centralna intuicja” w tradycji edukacyjnej Kościoła katolickiego* (s. 87–100). Poruszone tu zostało zagadnienie wychowania integralnego. Ponadto zaakcentowano, że wychowanie chrześcijańskie „jest zarazem wychowaniem naturalnym, prozdrowotnym, proekologicznym, aksjologicznym, noetycznym, moralnym, eklezjalnym, ekumenicznym, prospołecznym i prorodzinnym” (s. 91). Na uwagę zasługuje ukazanie „nieznanej i deprecjonowanej historii wychowawczej tradycji Kościoła katolickiego” (s. 87).

Część II – jak już wskazano – akcentuje proces wychowania w kulturach etnicznych. I tak ks. Ashenafi Yonas Abebe IMC poddał analizie wychowanie w kulturze etiopskiej (s. 103–110). Warto przywołać dwa zdania z tego tekstu: „W Etiopii nie ma domów dziecka” (s. 107); „W wielu krajach afrykańskich nie ma domów starców” (s. 107). Jacek Milewski podjął problematykę nie mniej interesującą: *Dziecko w wieku szkolnym w cygańskiej rodzinie* (s. 111–121). Z kolei Piotr Stawiński w artykule pt. *Purytańska rodzina i wychowanie w Nowej Anglii. Wybrane aspekty* (s. 123–136)

wskazał m.in. na strukturę rodzin purytańskich w koloniach Nowej Anglii. Tę część recenzowanej publikacji wieńczy przejmujący tekst Ewy Kurek zatytułowany *Dzieci żydowskie w klasztorach – doświadczenia psychoreligijne* (s. 137–148), w którym autorka przytacza m.in. relacje dzieci żydowskich ocalonych w czasie II wojny światowej przez polskie siostry zakonne.

Na część III recenzowanej książki, noszącą tytuł: *Ruchy ideowe oraz pogranicza systemów*, składają się cztery artykuły. Autorem pierwszego z nich: *Kształcenie a (para)religia w koncepcjach pedagogicznych Friedricha Schleiermachera i Bronisława F. Trentowskiego* (s. 151–168), jest ks. Dariusz Stępkowski SDB. W tym niezmiernie interesującym tekście zostały ukazane koncepcje pedagogiczne obydwu filozofów i pedagogów oraz ich odniesienie do relacji między kształceniem a religią/parareligią.

Paweł Szuppe w artykule pt. *Wychowanie i edukacja w nowych ruchach religijnych i ruchu New Age* (s. 169–182) wskazał m.in. na antropozofię i pedagogikę Rudolfa Steinera (stosowaną w szkołach waldorfskich) jako jeden z przykładów wychowania i edukacji w nurcie *New Age*.

Refleksję na temat szeroko rozumianych sztuk walki Wschodu (z próbą ich usystematyzowania) zawiera tekst Darii Modro *Pedagogiczny aspekt wschodnich sztuk walki* (s. 183–200). Autorka jest świadoma tego, że we wschodnich systemach walki obecne są „wpływy filozoficzno-religijne, które je ukształtowały” (s. 200), mogące powodować zagrożenie duchowe. Otwarte pozostaje pytanie, czy da się z owych sztuk walki – jak chce tego D. Modro – „wyciągnąć (...) pewne uniwersalne wartości, które mogą być przekazywane z wyłączeniem elementów inicjujących w jakąkolwiek religię Wschodu” (s. 200).

Tę część książki zamyka tekst Marii M. Boużyk pt. *Etyczny wymiar rozwoju osobowego w kulturze globalnej. Glosa do Karty powinności człowieka* (s. 201–221). Została tu podjęta aktualność problematyki etycznego rozwoju człowieka (m.in. świętości, prawdy, dobra, piękna) w kontekście postępującej globalizacji.

Ostatnia, IV część recenzowanej książki, nosi tytuł *Pedagogia przekazu ludowego*, i tworzą ją trzy artykuły. Autorem dwóch z nich jest Eugeniusz Sakowicz. Pierwszy tekst, noszący tytuł: *Aspekt wychowawczy zwyczajów i obrzędów ludowych* (s. 225–237), dotyczy m.in. ludowej teologii i pobożności. Wzruszające jest zamieszczone tu świadectwo autora na temat dziejów jego rodziny. Drugi tekst E. Sakowicza: *Pedagogiczny wymiar polskiej ludowej teologii i pobożności według Edmunda Bojanowskiego. Szkic do badań pedagogiczno-etnologiczno-religijnych* (s. 239–251) przybliży niektóre elementy koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego.

Całą publikację zamyka niezwykle interesujący artykuł ks. Jana Perszona pt. *Wychowawczy wymiar pobożności ludowej. Casus Kaszuby* (s. 253–277). W tekście mowa jest m.in. o czynnikach kształtujących kaszubski model wychowania, a także o pobożności ludowej jako „środowisku” formacyjnym i wychowawczym.

W recenzowanej publikacji wielokrotnie wskazywano na znaczenie wychowawcze rodziny, domu rodzinnego oraz naśladowanie przez młodsze pokolenia zachowań i postaw osób znaczących. Nieustannie podkreślano też funkcję religii w wychowaniu. Położenie akcentu na rodzinie jako środowisku wychowawczym oraz uwypuklenie wychowawczej roli religii uznać należy za znaczące osiągnięcie recenzowanej publikacji. W charakterze uwagi krytycznej można jedynie dodać, że jeśli wychowanie i edukacja tworzą jedność, to zbyt mało miejsca poświęcono właśnie edukacji. Ta jednak uwaga nie umniejsza wartości recenzowanej publikacji.